

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД 1920-1930-Х РОКІВ

У статті висвітлені історичні аспекти підготовки вчителів фізичної культури для освітніх закладів України в період 1920 – 1930-х років. Здійснений порівняльно-історичний аналіз впливу прогресивних діячів, вітчизняних педагогів та правлячих урядів на становлення системи підготовки вчителів фізичної культури для школярів та молоді в різних регіонах України.

Ключові слова: фізична культура, курси підготовки вчителів, освітні заклади.

Постановка проблеми. Протягом історичного розвитку педагогічної думки проблема професійної підготовки, підвищення фахової кваліфікації вчителів фізичної культури набувала важливості та актуальності. Адже саме вчитель, викладач чи інструктор був ключовою фігурою у процесі збереження та зміцнення здоров'я школярів і студентської молоді, їх орієнтації на фізичне вдосконалення, здоровий спосіб життя, ціннісне ставлення до власного здоров'я як надбання цілої нації.

Критичне переосмислення історичного досвіду і творче використання надбань минулого в підготовці фізкультурних кадрів є і сьогодні актуальним для функціонування дієвої системи фізичного виховання підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення професійної підготовки вчителів фізичної культури в Радянській Україні міжвоєнного періоду присвячено цілу низку наукових праць за редакцією О. Буценко, В. Бляха, В. Горіневського, М. Семашка, М. Філя, М. Подвойского, В. Ястржибського, І. Нейфаха. В Західній Україні це питання у своїх дослідженнях розглядали І. Боберський, О. Суховерська, С. Гайдучок, А. Волошин, Ф. Мороз, П. Франко, І. Ющишин. Історичним аспектам підготовки вчителів фізичної культури присвятили свої роботи наші сучасники О. Півень, Р. Проць, Л. Сущенко, О. Вацеба, М. Крук, М. Кухта. Водночас історіографічний огляд наукової літератури свідчить, що процес становлення системи професійної підготовки вчителя фізичної культури потребує подальшого вивчення, зокрема і підготовки фахівців фізичного виховання в різних регіонах України 1920-30-х років.[11].

Метою даного дослідження є аналіз історико-педагогічних аспектів підготовки фахівців фізичного виховання у різних регіонах України міжвоєнного періоду 1920 – 30-х років. [?]

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом розвитку системи фізичного виховання було забезпечення даного процесу відповідними педагогічними кадрами, що в 1920–1930-ті роки викликало значні труднощі. Проблема підготовки та підвищення кваліфікації вчителів фізичного виховання залишалась актуальною протягом усього досліджуваного нами періоду. І західноукраїнське шкільництво, і загальноосвітні заклади Радянської України потребували кількісного, а особливо якісного кадрового забезпечення фахівцями фізичного виховання. Адже від професійної майстерності вчителя, його творчої активності найбільшою мірою залежав кінцевий результат у здійсненні фізичного розвитку молоді.

Радянська Україна успадкувала систему підготовки викладачів та тренерів фізичного виховання для навчальних закладів усіх типів від царського режиму. Починаючи з 1919 року у Харкові фізкультурні кадри для фізкультурно-спортивних організацій та освітніх установ України готували короткотермінові Окружні організаційно-інструкторські курси з підготовки інструкторів спорту і Вищі курси фізичного розвитку та допризовної підготовки [9]. Радянський уряд запропонував конкретні дії щодо підготовки інструкторів та вчителів фізкультури, не зважаючи на тяжке соціально-економічне становище країни. Вища рада фізичної культури (ВРФК), яка відповідала за професійну підготовку кадрів, у 1924 р. зобов'язала губернські РФК провести іспити за спеціальною програмою серед інструкторів фізкультури для визначення реальної кількості кадрів у цій сфері освіти. За даними перевірки виявилось, що до 50% з них не відповідали своїм посадам [11].

Згідно постанови І Всеукраїнської наради рад ФК, яка відбулась 8 лютого 1925 р. усі вчителі фізкультури могли бути допущені на заняття лише за рекомендаціями відповідних рад ФК маючи посвідчення вчителя фізичної культури. Вчителі або інструктори фізкультури, які не мали спеціальної освіти, зобов'язані були скласти екзамен для роботи зі спеціальності "фізичне виховання" [2].

Проблема підготовки професійних кадрів з фізичного виховання вирішувалась також створенням нових стаціонарних курсів. У продовж 1925-26 років у Харкові розпочали роботу короткотермінові,

шестимісячні курси фізкультури та Всеукраїнські однорічні курси підвищення кваліфікації вчительських кадрів фізвиховання [11]. До 1927 року було підготовлено 120 інструкторів фізичного виховання, але ця кількість не могла задовольнити потреб у кваліфікованих кадрах. Відсутність належного матеріального забезпечення курсів не давала можливості збільшити кількість слухачів. Були недоліки і в організаційному плані: курси не мали штатних викладачів, не оплачувалася належним рівнем заробітна плата, незадовільні умови праці, відсутність належного спортивного інвентарю [11].

Поштовхом для покращення якості підготовки вчительських кадрів з фізичного виховання була постанова уряду України 1926 р. про поліпшення роботи з фізичної культури в республіці [1]. Поглибленню змісту педагогічно-методичної підготовки курсистів сприяло введення в школах другого ступеня нових програм з фізичної культури та збільшення терміну навчання на Всеукраїнських курсах до двох років у період 1927-1928 років.

Введення предмету "фізичне виховання" та двох на тиждень обов'язкових занять з фізичної культури у вищих навчальних закладах країни у 1930 році було сигналом для відкриття по всій території Радянської України, а зокрема в Києві, Одесі, Луганську, Артемівську, технікумів ФК, які готували фахівців фізичної культури із середньою освітою [13]. У великих обласних центрах відкриваються державні спортивні школи, в тому числі і ДЮСШ. Визначальною подією в житті радянського суспільства було введення Всесоюзного фізкультурного комплексу "ГПО", а невдовзі – однієї з його ступенів – "БГПО" – для дітей шкільного віку. Це зумовило потребу нових навчальних планів, програм, перебудову організації та змісту підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Спеціалістів вищої кваліфікації, з трирічним терміном навчання, почав готувати відкритий у 1930 році Педагогічний інститут фізичної культури (ПФК) у Харкові. [10]. У 1934 р. в Харківському ПФК були відкриті кафедри спортивних ігор, гімнастики, легкої атлетики, фехтування та плавання, що значно покращило спортивно-педагогічну підготовку майбутніх вчителів. Крім того, на правах середнього навчального закладу, при інституті почала діяти школа тренерів. Вона мала відділи легкої атлетики, гімнастики, спортивних ігор, велосипедного та ковзанярського спорту. У 1936 р. школа отримала статус Вищої школи тренерів. В середині 30х рр. при інституті для вчителів фізичної культури зі стажем роботи, але без вищої освіти, була відкрита екстернатура [10].

Вагомий внесок у розвиток системи підготовки кадрів фізичного виховання зробив педагогічний журнал "Шлях освіти". На його сторінках було надруковано працю досвідченого викладача-методиста Всеукраїнських курсів фізкультури М. Філя "Головні моменти підготовки та перепідготовки робітників фізичної культури" (1927 р.), в якій автор сформував вимоги до фахової підготовки учителів фізичної культури, головні напрямки їх освіти, проаналізував форми і методи роботи викладачів Всеукраїнських курсів фізкультури. М.Філь називає спеціаліста, який здійснює фізичне виховання – педагогом і пропонує називати його не інструктором, а викладачем, вказуючи фаховий ухил [12].

Секретар Всеукраїнської ради фізичної культури, теоретик та методист з фізичного виховання доктор В. Блях у статті "Проблема кадрів викладачів ФК на Україні" дав оцінку стану фізичного виховання та забезпечення викладачами фізичної культури в УРСР. Автором були подані дані про кількість викладачів фізичного виховання: "В 1926 році нараховувалося 1000 вчителів фізичної культури, у 1927 – 1250, а у 1928 – 1311 чоловік. Отже, доводиться констатувати, що за збільшення кількості учнів кількість учителів зменшується. Зазначений факт пояснюється недостатнім допливом свіжої кваліфікованої сили, через що в Україні й відчувався істотний брак викладацьких кадрів" [1].

Вимоги, яким має відповідати радянський "виховник-викладавець фізкультури" того часу, представив теоретик фізичного виховання В. Ястржибський у статті "Піднести культурно-педагогічний рівень викладачів фізкультури" (1931 р.): "Він мусить бути людиною, озброєною знаннями людського організму та законів його розвитку (анатомії, фізіології, педології, радянської педагогіки), виконувати установи єдиної трудової школи, в якій він працює. Він має бути добре обізнаний на завданнях радянського будівництва. Він має бути всебічним теоретично-практично озброєним фізкультурником, здібним не лише викладати гімнастику та керувати спортивними заняттями. Уміти організувати громадські спортивні організації, пропагандистом, масовиком організатором. Нарешті, він має бути взагалі освіченою людиною. Вміти правильно, коректно проводити заняття, спілкуватися із учнями у позаурочний час" [14].

Характерною особливістю радянської системи фізичного виховання та підготовки професійних кадрів з фізичної культури 1920–1930-х була значна заполітизованість і великий вплив керуючої партії більшовиків на всі процеси розвитку фізкультурної освіти. Боротьба за кадри на той час становила одне з найактуальніших завдань розвитку фізичної культури. Так у в ході всесоюзної перевірки інструкторсько-викладацького складу, проведеної за постановою ЦК ВЛКСМ і ВРФК, виявлено відсутність систематичної поглибленої роботи з фізкультурними кадрами: "Чимала частина кадрів фізичного виховання не працює над собою, над підвищенням свого ідейно-політичного рівня. У багатьох школах та спортивних організаціях серед вчителів фізичного виховання та інструкторів виявлено чимало класово-ворожих людей, ледарів, рвачів, які ганебною своєю роботою підривали авторитет фізичної культури, гальмували дальший рух фізкультурного руху, зривали виконання чергових завдань системи підготовки фізкультурних кадрів" [8].

На Західній Україні в період 20-30-х років уже існувала певна база підготовки викладачів фізичного виховання, яка використала досвід Європи та напрацювання українських корифеїв "руханки". Впровадження фізичного виховання як предмета в навчальні плани шкіл, досвід королівського центрального інституту в

Стокгольмі (на чолі з відомим в усій Європі педагогом П. Лінгом) у підготовці вчителів гімнастики були поштовхами до активного розвитку фізичного виховання і в українських загальноосвітніх закладах [15].

З 1919 року в Західній Україні, зокрема на землях Галичини, розпочалася перебудова педагогічної освіти, закладання основ вищої педагогічної школи. Проблему нестачі фізкультурних кадрів і ініціативу з підготовки вчителів фізичного виховання взяли на себе спортивно-гімнастичне товариство "Сокіл", педагогічні товариства, громадські організації та спортивні клуби. Курси фізичного виховання, які вони створювали, відрізнялися змістом та терміном навчання (від двох місяців до трьох років). Використовувались різні методики підготовки вчителів "руханки". Діяли двохмісячні вечірні курси та шеститижневі літні курси; курси львівського "Сокола", які базувалися на методиці навчання школярів шведської гімнастики; жіночі гімнастичні курси; курси підвищення кваліфікації для вчителів гімнастики в гімназіях [15, с. 96–98]. Головними предметами, які вивчали слухачі курсів, були основи анатомії та фізіології, гігієна, історія гімнастики. Обов'язковими були практичні заняття та володіння методикою проведення рухливих та спортивних ігор, технікою ходьби і бігу на лижах.[15]

Підготовку перших учителів і вчительок фізичного виховання, які своєю невтомною педагогічною працею залучали широкі кола молоді в містах та селах до фізичного виховання, започаткував професор І. Боберський – натхненний "провідник тіловиховання" в усій Галичині [6].

Однодумцями та послідовниками І. Боберського були професор М. Федусевич, д-р Тисовський, П. та Т. Франки, С. Гайдучок, О. Федів-Суховерська, С. Осовська-Таницька, М. Волинська, О. Паулавська, Д. Навроцька [5]. Вони створювали свої курси, школи, видавали навчальні посібники, організували сокільські здвиги, читали лекції, відкривали спортивні гуртки серед гімназійної молоді.

У кінці 30-х років польська влада посилила утиски та заборону діяльності суспільних організацій у краї. Але старшини "Сокола-Батька" відкривають у 1939 р. і проводять 22 березня – 7 квітня двотижневі курси з фізичного виховання для дівчат. На цих перших жіночих курсах ґрунтовно викладали наступні предмети: історію та ідеологію українського суспільства, спів та музику, гігієну фізичних вправ, першу медичну допомогу, загальну історію фізичного виховання. Водночас учасниці курсів проходили практичні заняття з легкої атлетики, національних танців, довільних вправ, рухових ігор, волейболу та баскетболу [7].

Слід відмітити, що польські керівні освітянські органи у певній мірі теж приділяли увагу фаховій підготовці вчителів фізичної культури.

Зокрема аналіз звіту про весняну шкільну фізкультурну конференцію осередків Львова і Перемишля, яка відбулася 4–7 травня 1938 року показав, що на конференції обговорювали питання стану фізичного виховання в школах, рівень професійності вчителів фізичної культури. Перевіряючий інспектор Л. Юрковська у своєму виступі наголосила на необхідності "кожній школі прагнути мати кваліфікованого вчителя; покращити стан спортивних майданчиків, будувати спортивні зали, покращити роботу вчителів фізкультури; запровадити в кожному школі спеціалістів фізичного виховання, щоб зайнявся фізкультурою з учнями після обіду. Для підвищення рівня вчителів необхідно оживлення діяльності осередку фізичного виховання через періодичні конференції і короткі методичні та практичні курси". У заході взяло участь 36 вчителів та, крім того, опрацьовували програми 6-денних курсів фізкультури в Кросному [3].

Впроваджуючи радянську систему фізвиховання в загальноосвітніх закладах Західної України після вересня 1939 року, партійні та освітянські керівні органи значну увагу приділяють підготовці та підвищенню професійної підготовки фізкультурних кадрів. При обласних, міських комітетах у справах фізкультури та спорту, при новостворених спортивних товариствах проходять семінари працівників фізкультури. Помітною подією у вирішенні проблеми браку фізкультурних кадрів стало відкриття технікуму фізичної культури у Станіславі. Це був перший навчальний заклад подібного профілю на західноукраїнських теренах УРСР. У 1940 році до нього вступили 150 хлопців і дівчат [4].

Висновок

Освітньо-виховні ідеї 1920 – 1930 – х рр. не втратили актуальності й сьогодні. Питання підготовки професійних кадрів з фізичної культури, будучи нагальною вимогою тогочасного суспільства, залишається важливим і в наш час.

Вважаємо, що окремі надбання досвіду з організації професійної підготовки вчителів шкільної фізичної культури досліджуваного періоду доцільно використовувати і в практиці сучасних середніх спеціальних та вищих навчальних закладів.

Використані джерела

1. Блях В. Проблема кадрів викладачів ФК на Україні / В. Блях // Фізкультурник України. – 1931. – С. 3.
2. Вестник физической культуры. – 1925. – №5. – 107 с.
3. ДАЛО. – Ф. 179. – Оп. 2а. – Сп. 611: Звіти про перевірку стану фізичного виховання в початкових школах в Бережанському, Коломийському, Львівському та ін. осередках за 1937/1938 навчальний рік. Звіт окружного інструктора фізичного виховання Л. Юрковської 1938 р., арк. 1–34.
4. ДАЛО. – Ф. 150. – Оп. 1. – Спр. 18. Відкриття першого технікуму фізичної культури у Станіславі, арк. 3.
5. ДАЛО. – Ф. 150. – Оп. 1. – Спр. 1414. Перші жіночі курси, арк. 4.

6. Жарський Е. Професор Іван Боберський, його роля і значення для української фізичної культури / Е. Жарський // Сокіл – Батько: спортивно-руханкове товариство у Львові: Альманах 1894 – 1994. – Львів, 1996. – С. 40– 44.
7. Завгородня Т. К. Підготовка вчителів Західної України до фізкульт-спортивної роботи з учнівською молоддю 1920–1930 рр. / Т. К. Завгородня, В.О. Мужичок // Педагогічний альманах. – 2012. – Вип. 15. – С. 253– 254.
8. Кадри вирішують все // Фізкультурник України. – 1935. – № 5. – С. 4-6.
9. Кравчук Т.М. Становлення професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури на Харківщині / Т. М. Кравчук // Теорія і методика фізичного виховання. – Харків : ОВС, 2005. – №3. – С.6 – 10.
10. Національному університету фізичного виховання і спорту України – 75 років // Теорія і методика фізичного виховання. – Харків : ОВС, 2005. – № 3. – С. 2 – 5.
11. Півень О. Підготовка педагогічних кадрів з фізичного виховання в Україні (20 -30 роки ХХ ст.) / О. Півень // Рідна Школа. – 2003. – С. 68–70.
12. Філь М. С. Головні моменти підготовки та перепідготовки робітників фізичної культури / М. С. Філь // Шлях освіти. – 1927. – № 5. – С. 184 – 186.
13. ЦДА ВОВУ України. Ф.166, Оп. 6. оп. 36. 10878: Кількісний перелік учнів педагогічного технікуму фізичної культури.
14. Ястрижибський В. Піднести культурно-педагогічний рівень викладавця фізкультури / В. Ястрижибський // Фізкультурник України. – 1931. – № 1, січень. – С. 7 – 8.
15. Wroczynski R. Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu / Ryszard Wroczynski. – Wroclaw : Wydawnictwo BK, 2003. – 335 s.

Guk O.

**THE HISTORICAL ASPECTS TRAINING A TEACHER
OF PHYSICAL EDUCATION FOR EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE
FOR PERIOD OF 1920-1930'S**

The historical aspects of the training of teachers of physical training for educational institutions of Ukraine for the period of 1920-1930 reveals in the article. A comparative historical analysis of the influence of progressive leaders, local educators and the ruling authorities on the development of teacher training, physical education of young people in different regions of Ukraine.

Key words: *physical education, teacher training courses, educational institutions.*

Стаття надійшла до редакції 12.09.14 р.